

A környezeti nevelésről

1991. okt. 25–27. között környezeti nevelési konferencia volt Visegrádon, ennek anyagából való Havas Péter következő rövid írása. Ezzel kapcsolatos egy nemzetközi konferencia záródokumentuma is.

A környezeti nevelés célja a gyermek "környezettudatos" és "környezetbarát" magatartásának, életvitelének fokozatos elősegítése. E folyamat során – a nevelés részeként – a gyermek:

- a környezettel kapcsolatos mind pozitívabb attitűdökkel és érzelmi viszonyulásokkal gazdagodik;
- fokozatosan felismeri önmaga helyét és felelősségét környezetében;
- készségeket fejleszt önmaga és környezete harmóniája megteremtése érdekében;

- jellemének, erkölcsének mind meghatározóbb jegyévé válik környezetkultúrája. A környezeti nevelés – miközben figyelembe veszi a gyermek életkori és egyéni sajátosságait – személyiségközpontúan intergálja tehát a:

- környezeti attitűdök, érzelmi viszonyulások és értékorientációk rendszerét,
- a gyermek környezetről alkotott ismereteit, fogalmi rendszerét, ökológiai összefüggésekbe ágyazott természet- és társadalomképét (világképét),
- észlelési, cselekvési, kommunikációs és kreatív készségeit,
- a gyermek énképét és önértékelését, mint a környezetéért felelősen végzett cselekvések személyes élményeit.

A környezeti nevelés szükségszerűen érvényesíti a következő szempontokat:

1. A gyermek környezetkultúrájának megalapozása a családi nevelésben kezdődik, tehát a család környezetkultúrájában gyökerezik.

2. A környezet és az ember megbonthatatlan, egységes rendszert alkot, ezért a környezeti nevelés rendszerűen törekszik a részlegességre helyett a teljességre – azaz ökológiai szemléletű.

3. A fentiek következtében a környezeti nevelés az iskolában nem szorítkozhat egyetlen tantárgy szűkös keretébe, hanem tantárgyközi jellegű. Szervesen beépül az iskolai és iskolán kívüli nevelés valamennyi részletébe, megjelenik különböző tantárgyakban, foglalkozásokon, programokban.

4. A környezeti nevelés megteremti az egyensúlyt a különböző környezeti tényezők és dimenziók között: kiterjed a természeti és az ember alkotta, valamint a külső és a belső környezet tényezőire.

5. A környezeti nevelés arra törekszik, hogy összhangban legyen a nevelés alapvető értékeivel; sajátos eszközeivel képviseli a humanizmust, a toleranciát, a demokracizmust, valamint a társadalom kisebbségi csoportjainak jogait is.

6. A felelős környezeti magatartást formálja, tehát elsősorban a gyermek személyes tevékenységére, aktivitására épít. A tanulási helyzeteket élményközpontú, gazdag tapasztalatokat kialakító cselekvésekbe ágyazza.

7. Fokozottan fejleszti az együttműködési készségeket annak érdekében, hogy a környezet kihívására adott válaszában, a problémák megoldásában hatékonyabb eredményeket érhessünk el.

8. Fokozatosan kiépíti, megfelelő pedagógiai eszközökkel közvetíti a "Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan" elvet. Ennek érdekében erősíti a gyermek nemzeti identitását, ragaszkodását és szeretetét lakókörnyezete, szülőhazája iránt.

9. A környezeti nevelés igyekszik a gyermekben mély meggyőződést és hitet kialakítani a személyes és a közös jövő, a boldogulás iránt. A pozitív jövőkép mellett ugyanakkor őszinte realizmusa feltárja a jelen környezeti problémáit, és azok megoldására előkészíti, hozzásegíti, abba esetleg bevonja a gyermekeket.

A környezeti nevelés hatékonysága érdekében a nevelőintézmény (óvoda, iskola stb.):

- igyekszik hitelességre törekedni, azaz saját szervezeti működésében, mindennapjaiban képviseli az adott feltételek, körülmények között a legszínvonalasabb környezetkultúrát, környezeti ökonómiát,

- nyitott, együttműködésre kész a közvetlen körében lakókkal, azaz a családokkal. Bekapcsolódik a közvetlen környezeti problémák megoldásába. A mindennapos apró történetekben, az óvodai, iskolai mikrovilágban is környezetbarát magatartást tanúsít,

- érzékenyen figyeli korunk globális problémáit, együttérző és segítő emberségre szoktatja növendékeit,

- nevelési követelményei érvényesítéskor, értékelési és ellenőrzési tevékenysége során körültekintően és egyértelműen értékeli, jutalmazza, megerősíti a gyermek környezetkultúráját, e téren nyújtott teljesítményeit.

A környezeti nevelés eredményességének kulcsa a pedagógus. Elsősorban az ő környezetkultúrája, érzelmi viszonyulásai, személyes hatása érvényesül a pedagógiai folyamatokban. Módszertani felkészültsége és igényessége modellértékű. A környezeti nevelés napjainkban igen nehéz feladat, hiszen nem könnyű hiteles példát nyújtani korunk és régióink környezeti válságjelenségei közepette. Nem egyszerű más országok környezeti nevelési megoldásainak, eszközeinek átvétele, adaptációja sem. És nem halasztható tovább a tanárképzés és -továbbképzés tartalmi átalakítása, reformja.

A pedagógus mindennapi környezeti nevelési feladatainak ellátásában segíthetnek a következő tanácsok, szempontok, javaslatok:

1. A környezeti nevelés minden tantárgy tananyagában érvényesíthető. A tanári felkészültség, kreativitás és alkotói feltételek, valamint a munkatársakkal való együttműködés eredményeként bontakozhatnak ki a jó megoldások.

2. A környezeti nevelés a gyermek teljes személyiségére, mint egészre hat. Ezért átgondoltan kell "megtervezni" a tantárgyi követelményeket és a tanulói tevékenységeket. Sematikus leegyszerűsítésben ez a következő tennivalókat jelenti:

- a tanulási tevékenységet széleskörűen értelmezzük, tanuláson értjük az érzelmelek, attitűdök gazdagodását, a cselekvéskészségek erősödését, a gondolkodási – megismerési tevékenység fejlődését is.

- A tanulók attitűdjét, érzelmi viszonyulásait tudatos és hatékony eszközökkel formáljuk. Emellett érvényesülnek a pedagógus és a tanulási környezet "tudattalan" hatásai is. A gyermek érzelmeit az élményközpontú pedagógia tudja hatékonyan befolyásolni. A prepubertástól kezdődően jó eredményeket mutatnak a csoportdinamikai hatások, azaz már az alsótagozaton előtérbe kerülhetnek is a páros és kiscsoportos munkaformák. E célból erősíteniük kell a kooperációs képességeket, a kommunikációs készségeket is. Az érzelmi viszonyulások körében hangsúlyozzuk a természet és az élet tiszteletét, valamennyi élőlény becsülését, védelmét.

Az érzelmi hatások pedagógiai működtetésében össze kell hangolnunk a foglalkozások légkörének, tárgyi környezetének, eszközeinek és a médiának tulajdonítható emocionális hatást. Igen fontos, hogy a környeztkultúrával összefüggő érzelmelek alapvetően pozitív színezetűek legyenek. Az attitűdöket alakító hatások közül nem hagyhatjuk el azt, hogy beépítsük a gyermekekbe a környezetért felelős magatartás megbecsülését. El kell érniük, hogy a tanulók a jellem részeként tekintsék a környezethez való viszonyulást, ítéljék el a környezetrombolót és tiszteljék a környezetvédőt.

Az ökológiaiak mellett igen lényegesek a természettudományos, a technikai és a társadalomtudományi alapismeretek. A környezeti nevelés szempontjából releváns tudományok közé tartozik a pszichológia és a szociológia is. A művészeti és a technikai nevelésnek ugyancsak széles "közös területe" van a környezeti neveléssel. Az ismeretek és a fogalmak kiépítése, az összefüggések, alapelvek és fogalmi rendszerek megtanítása tudatosítja a környezeti attitűdök által befolyásolt cselekvéseket. Ugyanakkor ne felejtjük el, hogy az ismeretek önmagukban nem garantálják az eredményes cselekvést, a verbális ismeretszerzés pedig nem helyettesítheti az élményközpontú, heurisztikus tanulási helyzeteket.

A környezeti nevelés feladata a gyermek különböző készségeinek erősítése, formálása, fejlesztése. A környezettudatos magatartáshoz, cselekvésekhez különböző típusú készségek aktivizálása szükséges. A különböző életkorú gyermekek környezeti nevelésekor a következő típusú készségeket kell fejleszteni:

- kommunikációs készségek
- észlelési, problémafelismerő készség
- pszichomotoros (érzékszervi–mozgásos) készségek
- problémamegoldást lehetővé tevő készségek
- együttműködési, kooperációs készségek

*

A környezeti nevelés kihívást jelent a nevelőnek. A pedagógus önmagában is új készségeket alakít ki, új módszereket ismer meg és alkalmaz. Miközben növendékeit kritikai gondolkodásra, önálló felfedezésekre, kooperációkban megnyilvánuló akciókra mozgósítja, maga is egyre jobban eltávolodik a porosz hagyományokban megkövesedett tanítási sablonoktól. Új lehetőségeket fedez fel, új típusú kapcsolatokat épít növendékeivel és a helyi közösség családjával. Diákjai számára az iskolai

munka gyakorlatiassá, élettellivé válik, hiszen a nevelés realizmusa és a fokozódó környezeti igényesség nem tűri meg a "rejtett tantervek" aknamunkáját. Bízunk benne, hogy a környezettudatos gyerekek nemzedéke talán sikeresebben és öröme-
libben él majd.

A Tbiliszi Környezeti Nevelési Konferencia záródokumentumaiból (részletek)

1. Javaslat

A Konferencia tekintetbe véve azt a kihívást, amelyet a környezetvédelmi problémák jelentenek napjaink társadalmára, és figyelemmel az oktatás szerepére ezen problémák megoldásában, javasolja bizonyos kritériumok elfogadását, amelyek az országos, helyi és nemzetközi szintű környezetvédelem erőfeszítéseit irányítják.

1. Bár tény, hogy biológiai és fizikai tulajdonságok alkotják az emberi környezet természetes alapját, etikai, társadalmi és kulturális vonatkozásai is szerepet játszanak azon megközelítési módok és módszerek kialakításában, amelyekkel az emberek megérthetik és jobban használhatják fel természetes erőforrásaikat igényeik ki-elégítésekor.

2. A környezeti nevelés a különböző tudományágak és nevelési tapasztalatok át-csoportosításának és összevonásának eredménye, amely megkönnyíti a környezet problémáinak egységesített szemléletét, és lehetővé teszi a társadalmi igények jobb szolgálatát lehetővé tevő ésszerűbb cselekvést.

3. A környezeti nevelés egyik alapvető célja, hogy megértesse az egyénnel és közösségeikkel természetes és épített környezetük összetett jellegét, amely biológiai, fizikai, társadalmi, gazdasági és kulturális vonatkozásaik kölcsönhatásából ered, valamint, hogy elsajátítsa azokat az ismereteket, értékeket, magatartásformákat és gyakorlati készségeket, amelyek segítségével felelősségteljesen és hatásosan előzhető meg, illetve oldható meg a környezeti problémák, illetve őrizhető meg a természet állapota.

4. A környezeti nevelés további fontos célja a modern világ gazdasági, politikai és ökológiai kölcsönös függőségének bemutatása, ahol a különböző országok döntéseinek és cselekedeteinek nemzetközi kihatásai lehetnek. Így a környezetnek az országok és régiók felelősségérzetét és szolidaritás érzését kell erősítenie, amely az új nemzetközi rend alapja, és garantálja a környezet megkímélését és javítását.

5. Különös figyelmet kell szentelni a társadalmi-gazdasági fejlődés és környezet-fejlesztés komplex kapcsolatának.

6. Ezért a környezeti nevelésnek kell nyújtani azt a szükséges tudást, amely a környezetet alakító komplex jelenségek értelmezéséhez szükséges, továbbá elő kell segítenie olyan etikai, gazdasági és esztétikai értékek kialakulását, amelyek az önfe-gyelem alapját képezve a környezetet óvó és fejlesztő magatartásformát segítik. Gyakorlati képességek széles skáláját is tanítani kell, amelyekkel a környezeti problémák hatékony megoldását meg lehet tervezni és végre lehet hajtani.

7. Ezen feladatok megvalósításához a környezeti nevelésnek szorosabbra kell fonia a szálakat az oktatás és az élet igényei között, tevékenységét adott közössé-

gek környezeti gondjainak megoldása köré szervezve, elemzését interdiszciplináris átfogó megközelítésre koncentrálvá, amelynek segítségével érthetővé válnak a különböző természeti problémák.

8. A környezeti nevelést szakadatlan folyamatnak kell tekinteni, amely résztvevőit – állandó szemléleti, tartalmi és módszertani megújulás révén – a változó környezeti követelményekhez alkalmazkodó tudással ruházza fel.

9. A környezeti nevelésnek minden korcsoportra és társadalmi, foglalkozási kategóriára ki kell terjednie. Meg kell céloznia a/ a fiatalok és felnőttek általános táborát, akiknek mindennapos viselkedése meghatározó hatással van a környezet megőrzésére és fejlesztésére, b/ bizonyos társadalmi csoportokat, akiknek szakmai munkája kihat a környezet minőségére, és c/ a tudósokat és mérnököket, akiknek a kutatói és alkalmazói tevékenysége lefekteti azokat az ismereti alapokat, amelyekre a további oktatás, képzés és természetvédelem építendő.

10. A környezeti nevelés hatékony fejlődése érdekében a társadalom számára elérhető minden nyilvános és közösségi közvéleményformáló eszközt ki kell használni: az adott oktatási rendszert, a különböző informális nevelési lehetőségeket és a tömegkommunikációt.

11. A környezet fejlesztése csak akkor lehet hatásos, ha összekapcsolódik mindazokkal a törvényekkel, politikai döntésekkel, intézkedésekkel, amelyeket a kormányok az emberi környezettel kapcsolatosan elfogadnak.

2. Javaslat

A Konferencia felismerve, hogy a környezeti nevelésnek a béke erősítését, a nemzetközi feszültségek további csökkenését, valamint az államok kölcsönös megértését kell szolgálnia, valamint a nemzetközi szolidaritás valódi eszközévé kell válnia, hozzájárulva mindenfajta faji, politikai és gazdasági megkülönböztetés felszámolásához, figyelembe véve, hogy a "környezet" fogalma az emberiség életében természetes, épített és társadalmi összetevők együttese, és azt, hogy a társadalmi összetevők kulturális, erkölcsi és személyes értékeket, valamint munkahelyi és azon kívüli emberi kapcsolatokat jelentenek, nem feledkezve meg arról sem, hogy a környezeti nevelés minden polgár joga kell legyen, a következő célokat és irányelveket fogalmazza meg a környezeti nevelés számára:

1. A környezeti nevelés céljai:

a/ a gazdasági, társadalmi, politikai és ökológiai összefüggések tudatos felismerésének elősegítése városi és vidéki területeken,

b/ minden ember számára biztosítani az ismeretek, értékek, viselkedésformák, elkötelezettség és a környezetvédelemhez szükséges készségek elsajátításának lehetőségét,

c/ a környezettel kapcsolatos új magatartásminták kialakítása egyének, csoportok és az egész társadalom esetében.

2. A környezetvédelmi nevelés céljainak kategóriái:

Tudatosság: társadalmi csoportok és egyének tudatosságának és érzékenységének növelése a természet és a hozzá kapcsolódó területek iránt.

Tudás: társadalmi csoportok és egyének hozzásegítése az alapvetően szükséges tapasztalatokhoz és ismertekhez a környezeti kérdésekben és a kapcsolódó területeken.

Attitűdök: társadalmi csoportok és egyének megismertetése olyan értékekkel, szempontokkal, amelyek a környezet ügyét szolgálják, és arra serkentenek, hogy minél többen vegyenek részt a természet védelmében és javításában.

Készségek: társadalmi csoportok és egyének hozzásegítése olyan készségek elsajátításához, amelyekkel azonosíthatják és megoldhatják a környezeti problémákat.

Részvétel: alkalmat teremt társadalmi csoportok és egyének számára, hogy minden szinten aktív szerepet vállaljanak a környezeti problémák megoldásában.

3. A környezeti nevelés néhány irányelve:

A környezeti nevelés – a környezetet egészként tekinti: természetes és épített, technológiai és társadalmi környezet (gazdasági, politikai, technológiai, kultúrtörténeti, erkölcsi, esztétikai),

- megszakítás nélküli, egész életen át tartó folyamat, amely iskoláskor előtt kezdődik, és minden szervezett és nem szervezett tanulás részét képezi a továbbiakban,

- megközelítésében interdiszciplináris, amely az egészre koncentrál, elfogulatlan perspektívát alkalmaz, amikor szükség szerint egy-egy tudományból merít,

- fontos környezeti kérdéseket helyi, nemzeti, regionális és nemzetközi szempontból is mérlegel, hogy a hallgatók, tanulók más földrajzi területek környezetvédelmi feltételeiről is képet kapjanak,

- hangsúlya a jelenlegi és lehetséges környezeti helyzeteken van, míg nem feledkezik meg a történelmi perspektíva fontosságáról sem,

- környezeti problémák megelőzésében és megoldásában felismeri a helyi, nemzeti és nemzetközi együttműködés értékét és fontosságát,

- fejlesztési tervek kidolgozása során kifejezetten tekintettel van a környezeti kérdésekre,

- lehetővé teszi a tanulóknak, hogy szerepet játszhassanak a tanulási folyamat megtervezésében, lehetővé téve számukra, hogy döntéseket hozhassanak és vállalhassák azok következményeit,

- a környezeti kérdések iránti fogékonyságot, ismereteket, készségeket és a kapcsolódó értékeket minden korosztálynak taníttatnia kell, de mindig tekintetbe véve annak sajátos vonásait,

- a tanulókat hozzásegíti a környezeti problémák tüneteinek és valódi okainak felfedezéséhez,

- hangsúlyozza a környezeti problémák komplex voltát, és így a kritikus gondolkodás és problémamegoldó készség szükségességét,

- kihasználja a különféle tanulási környezetek adta lehetőségeket és a sok eltérő megközelítési módot, mindig megfelelő teret adva a gyakorlati tevékenységnek és a közvetlen tapasztalatszerzésnek,

3. Javaslat

A Konferencia, tekintettel arra, hogy a mindenki által elfogadott fejlődés-fogalomnak ma a környezet alapvető összetevője, tekintettel arra, hogy ennek értelmében a

környezeti kérdésekkel legjobban a kormányok nemzeti fejlődési tervében elfoglalt helyük alapján foglalkozhatunk, valamint aszerint, hogy azok milyen szerepet játszanak az új nemzetközi rend kialakításában, tekintettel arra, hogy a környezet minden ország minden lakosának az ügye; és megőrzése, javítása ezen országok lakosságának támogatását és aktív részvételét kívánja; elfogadva azt, hogy az ilyen célú nevelés minden szinten szükséges, javasolja a tagállamoknak:

Integrálják általános politikájukba a környezeti nevelést, és nemzeti felépítésükkel összhangban tegyenek megfelelő lépéseket annak érdekében, hogy:

- a közvélemény váljék érzékenyebbé a környezeti problémák iránt, és ne legyen közömbös a tervezett vagy épülő beruházások iránt,

- részletesebb információt kapjon, amellyel áttekintheti a főbb problémákat, azok lehetséges kezelését valamint a megteendő lépések sürgősségét,

- tegyen meg mindent annak érdekében, hogy a családban és a kisgyermekes közösségeiben környezeti nevelést kapjanak a fiatalok,

- a környezeti nevelés egészében az iskolának juttasson központi szerepet, és ennek érdekében az általános és középiskolában rendszeres tevékenységet szervezen az adott célra,

- bővítse a környezeti tanulmányokat a felsőoktatás szintjén is,

- teremtsen meg a munka melletti továbbképzés lehetőségeit és eszközeit azok számára, akik a magán vagy az állami szektorban valamilyen formában kapcsolatba kerülnek környezeti kérdésekkel, illetve felelősek értük,

- a környezeti nevelés segítségével fokozatosan változtassa meg, formálja át a gondolkodást és magatartást, hogy a társadalom minden tagja érezze saját felelősségét a nemzeti, nemzetközi környezeti programok megalkotásáért és megvalósításáért,

- ezzel járuljon hozzá egy új etika kialakulásához, melynek alapja a természet, az emberek, méltóságuk, a jövő tisztelete, valamint egy olyan új életminőség, amely mindenkit megillet.